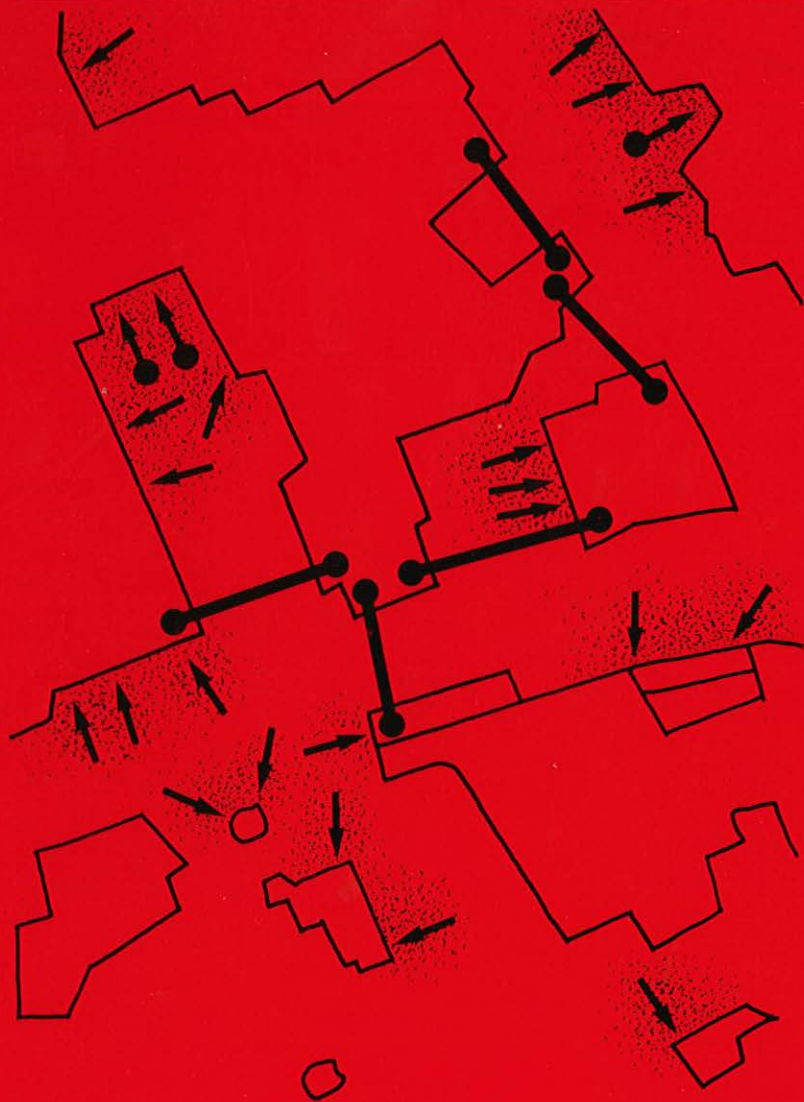

Nr.3 November 1983

S.O.K Mededelingen

Nr. 3 November 1983

S.O.K Mededelingen

Een uitgave van de
Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven

Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

De Gemeentegrot niet Romeins maar Romaans ? J. Diederer	3
Onderaardse kalksteengroeven van België Deel 2. Groeve Hennebille (N.N.) te Eben-Emael T. Breuls	8
Het Kaele Berchsken. F.S. van Westreenen	15
De veestellingen in de Bemelerberg. H. Hillegers	19
Een wandeling over de Sint Pietersberg. J. Hageman	37

De Gemeentegrot niet Romeins maar Romaans ?

Door J. Diederer

Of het begin van de mergelwinning in de ondergrondse groeven in Zuid-Limburg stamt uit het begin van onze jaartelling, heeft tot op heden niemand met zekerheid kunnen aantonen. Waarschijnlijk heeft het afwijkende karakter van het oude gedeelte van de Valkenburger groeve (Gemeentegrot) met gangen van 7 à 8 meter hoogte en met een schijnbaar ongecoördineerde ontginningstechniek sterke invloed gehad op het oordeel van sommigen. In de ogen van culturen welke in die tijd voor het gebruik van bouwsteen in onze regio in aanmerking zouden komen, zoals de Romeinen die uitstekende bouwmeesters waren en gewend waren met marmer en travertijn te bouwen, moet onze zachte mergel misschien toch een inferieure steensoort zijn geweest welke waarschijnlijk voor hen wel geschikt was om er land mee te bemesten.

Bekend is wel dat de Romeinen naast bondzandsteen, Naamse steen en misschien Kunrader steen veelvuldig gebruik maakten van de hardere Jura-kalken die zij haalden uit de dagbouwgroeven in Frankrijk en Duitsland. Dat vooral deze Jura-kalksteen op het eerste gezicht zeer mergelachtig aandoet, heeft sommigen in hun overtuiging gesterkt dat de Romeinen hier mergel als bouwsteen ontgonnen en gebruikt zouden hebben.

Over het gebruik van onze mergel door de Romeinen zijn de archeologen heden nogal gereserveerd en bevestigen dat niet graag positief. Ooit zijn de berichten van Plinius over het gebruik van mergel door de Romeinen nogal vrij vertaald door vroegere geschiedkundigen. Latere kritische beschouwers hebben in de verslagen van Plinius ook niets kunnen aantreffen over het gebruik van mergel als bouwsteen.

Vanuit de Plenkert

Door het volgen van de graafrichtingen staat vast dat het oude gedeelte van de Valkenburger groeve

is ontgonnen vanuit de Plenkertstraat, en vanaf de eerste aanzet van deze gangen heeft men een ontginningsmethode toegepast die sterk overeenkomt met technieken die in de middeleeuwse groeven van Gronsveld en Maastricht werden toegepast. Vanuit de Plenkert heeft men de groeve in zuid-westelijke richting ontgonnen tot men op een storing terecht kwam. Zo'n storing bestaat uit één of meer verticale breukvlakken achter elkaar en is vaak verontreinigd met leem en vuursteen en geïnfiltreerd met kristallijne kalk.

Later heeft men geleerd door middel van proefgangen door een storing heen te werken, maar toen heeft men daar om een of andere reden van afgezien.

De mergelwinning werd in horizontale richting gestaakt en in een dieper nivo voortgezet; men ging er toe over de vloeren uit te diepen. Men kwam toen terecht in een lager gelegen mergellaag, het zg. Mb, die plaatselijk veel vuursteen bevat. Dit had tot gevolg dat de ontginning ernstig gehinderd werd door de aanwezigheid van de talrijke vuursteenknollen.

Vaak werd de ontginning op een bepaald punt gestaakt. Men liet de blokken half afgewerkt in de wand zitten en enkele meters verder werden met meer succes een paar stenen gezaagd. Een bijzonderheid is nog dat de mergelblokken in die tijd op gebruiksklaar formaat uit de wand ontgonnen werden. Nadat hoog in de wand een kleine nis, het "schaap", gemaakt was, hakte men moeizaam achter in deze ruimte met een klein slagwerktuig een verticale sleuf naar beneden. Daarna werden met de zaag op een afstand van veertig à vijftig centimeter naast elkaar enkele diepe zaagsneden gemaakt en konden de stenen in de gewenste grootte met een breekwerktuig op het leger los gebroken worden. Gedurende een tijd heeft men de mergelblokken in diagonale richting ontgonnen. Misschien leverde dat minder problemen op met het moeilijke en tijdrovende "schapen". Later is men hier weer van afgestapt. Mogelijk had deze wijze van ontginning, vooral bij het werken langs de wanden, teveel afval tot gevolg.

Hoog aan het plafond hebben de steendelvers met

de walm van hun lampje gevarenkruizen getekend als ze onreine mergel, zoals een breuk of een aardpijp, naderden. Ook tekenden ze galgjes tegen de zoldering, waarmee ze misschien hun onvrede kenbaar maakten over hun levensomstandigheden.

Vreemde tekens

Met het plaatsen van geschreven inscripties waren de steendelvers in eerste instantie spaarzaam. Talrijk zijn wel de telramen, soms met steenhoudersmerken, die inzicht geven in dagproductie, vrachten en aantal personen dat in de groeve werkte. Dat werken in de groeve gebeurde vaak in kleine groepjes: een steendelver met een of twee hulpjes.

Onlangs werden op een plaats vreemde tekens op een kluitje bij elkaar gevonden. Volgens sommigen zou het hier een inscriptie uit de eerste of tweede eeuw na Chr. betreffen, of zelfs een inscriptie in rune-schrift; maar daar deze tekens sterk overeenkomen met steenhoudersmerken en familietekens en er sprake is van een soort boekhouding, moeten we aannemen dat het om de mergelproductie of zelfs mergelleveranties naar elders gaat. Gezien de omvang die het gangenstelsel reeds op dat moment had, stamt een en ander waarschijnlijk uit een tijd waarin er een grote vraag naar mergel was en toepassing van mergel plaats vond. (zie foto pagina 6)

De eerste geschreven inscripties stammen uit het einde van de vijftiende en het begin van de zestiende eeuw. Op een broos stuk pilaar staan een achttal namen ingekerfd met achter iedere naam een aantal streepjes. Waarschijnlijk betreft het ook hier leveranties van een aantal partijen mergel. We lezen: Wranck; Meßvá oenßle; Renner diebije; proest; henne gerkerß; habet; d. vá noet; zeken vá genhoet.

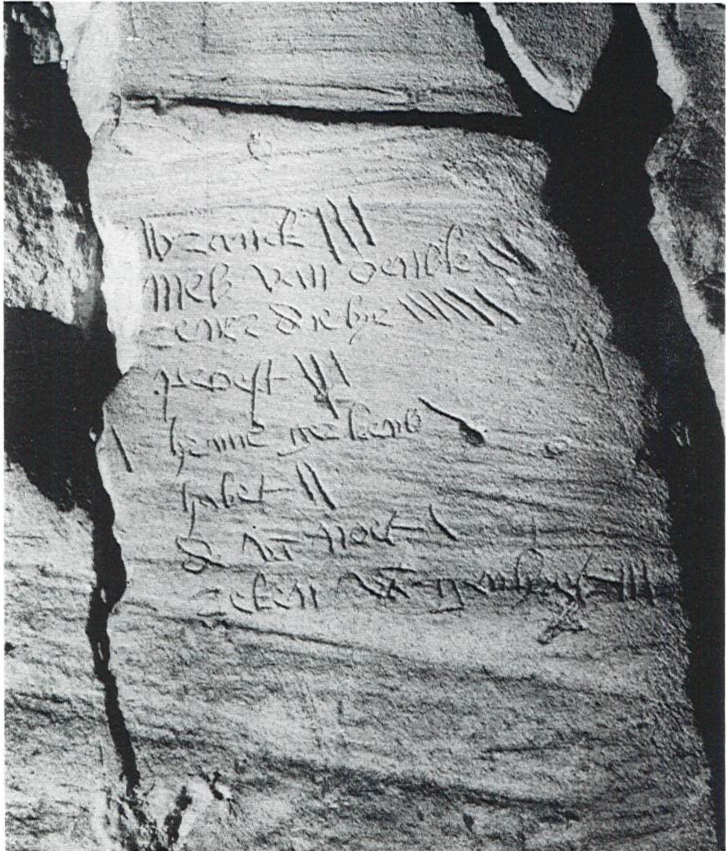
Elders staat her en der verspreid Goart vá Strabach; henne vá heck; Jonker huyn en Jonker Geraert; Merkelbeyk yn de aldenhof. De oudste datum die we in de grot aantreffen is 1513. Lange tijd gold 1506 als oudste datum van de Gemeentegrot, maar later bleek dat aan de 0 nog

een poot zat die men handig met leem had opgevuld; dit moet dus 1596 zijn.

Een oud rekeningboek staat nog ingekerfd op een broos stuk pilaar in een van de oudste gedeelten van de Valkenburgse Gemeentegrot. Het moet qua stijl te oordelen, stammen uit de vijftiende eeuw. De namen verwijzen soms naar plaatsen rondom Valkenburg. De streepjes achter de namen geven waarschijnlijk het aantal partijen mergel aan die aan de betreffende personen zijn geleverd. We lezen (vertaald)

Wranc,
 Mes van Oensel,
 Rener Diebije,
 Proost,
 Henne Gerkens,
 D. van Nut,
 Zeken van Genhout.

Foto: J. Diederer

Mergelbouw op grotere schaal

In de praktijk blijkt dat men in onze gebieden pas na het jaar 1000 op grote schaal begonnen is met mergel te bouwen. Volgens sommige onderzoekers zouden gebruikte mergelblokken, die in heel oude muurfragmenten van het kasteel van Valkenburg voorkomen, onderling qua structuur zeer veel van elkaar verschillen en sterk de indruk wekken dat zij dicht aan de oppervlakte ontgonnen zijn; wellicht geschiedde de eerste mergelwinning in de Middeleeuwen dan ook in muurgedeelten van meer homogene samenstelling, van een kwaliteit steen die alleen in diepere mergellagen kan zijn ontgonnen.

Nemen wij in acht dat de oudste inscripties in de groeven, welke met de ontginning zelf te maken hebben, zoals gevarenkruizen, galgen, huismerken en teksten, minstens uit de vijftiende eeuw stammen en dat men rond 1300 begonnen is met gave mergelsteen te bouwen, kan men de oudste aanwijsbare periode waarin men ondergronds mergel heeft gezaagd, zo ruwweg plaatsen tussen 1300 en 1400.

Ik wil hier echter oudere mergelwinningsactiviteiten, zoals die mogelijk in de Valkenburgse groeven bedreven zouden zijn, niet helemaal bestrijden. Immers de oudste mergelgangen die er geweest moeten zijn, zoals de eerste aanzet tot de Valkenburger groeve in de Plenkertstraat, zijn door dagbouw ten behoeve van kalkbereiding in latere eeuwen verdwenen, zodat over de ouderdom hiervan niets bekend is. Zouden deze gangen nog bestaan, zouden zij waarschijnlijk toch niets verraden over nog oudere mergelwinningsactiviteiten dan die welke in de Middeleeuwen bedreven zijn. Want waar de ene cultuur ophoudt met de ontginning vindt een latere generatie een gunstig aanzetpunt terug om de steen te kunnen delven. Reeds bestaande gangen van oudere oorsprong kunnen, ten gevolge van roofofbouw en het verbreden, teneinde transport van blokken met paard en wagen uit de inmiddels al veel dieper geworden groeven mogelijk te maken, ons weinig méér vertellen over nog oudere ontginningen. We kunnen wel met zekerheid aannemen, dat het oude gedeelte van de Valkenburgergroeve en ook praktisch het gehele stelsel van de Fluwelen-grot zijn ontstaan, toen Valkenburg een vestingstad was, en dat deze gedeelten wellicht ontstaan zijn ten behoeve van de bouw van o.a. kasteel en wallen van Valkenburg.

Door T. Breuls

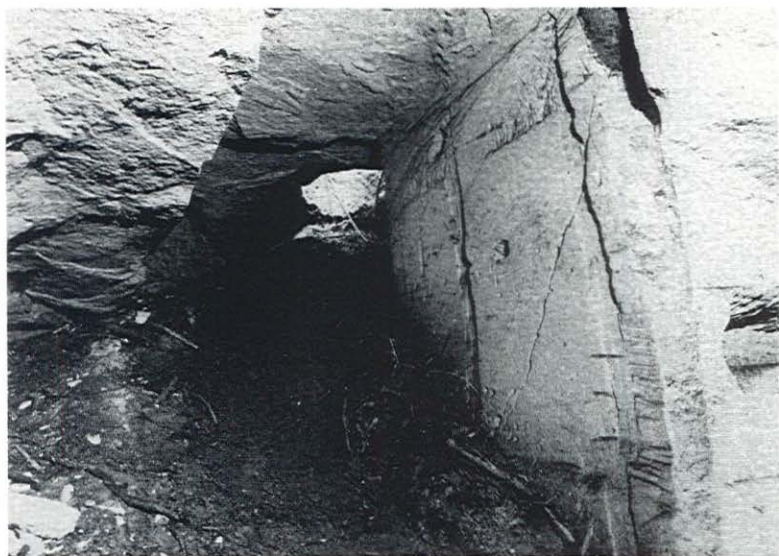
Het feit dat het bestaan van de groeve Hennebille praktisch volledig onbekend is, heeft diverse oorzaken.

Allereerst is er de ligging binnen, het voor het publiek afgesloten, militaire domein van het fort Eben-Emael. Deze "hindernis" is voor eventuele bezoekers aan de groeve uiteraard niet zonder risico te nemen, maar het dient gezegd te worden dat ze ook niet onoverkomelijk is.

Verder is de plaats, bóven op het fort, zo afgelegen en geïsoleerd, dat zelfs de plaatselijke bevolking en autoriteiten er geen weet van hebben. De groeve ligt namelijk ver buiten de bestaande en zichtbare bebouwing van bunkers en geschutkoepels en is bovendien aan twee van de drie zijden omgeven door steile wanden van meer dan 40 meter hoog.

Bovendien, en dat zeker niet in de laatste plaats, is de ingang zodanig gelegen, dat men op geringe afstand eraan voorbij kan lopen zonder deze op te merken. Slechts per toeval zal men aan de voet van enkele samengeknotte acacia's een gat in de bodem ontwaren dat bij nader onderzoek een verticale toegangsschacht tot een onderaardse groeve blijkt te zijn. Deze put of schacht, die een diameter heeft van 90 cm, is slechts 2.40 m diep. Deze afstand is gemeten van het maaiveld tot de onderkant van de schacht, dit wil zeggen het plafondniveau van de groeve. Met een dekgrond van 80 cm betekent dit dat slechts 1.60 m kalksteen het plafond van de groeve vormt.

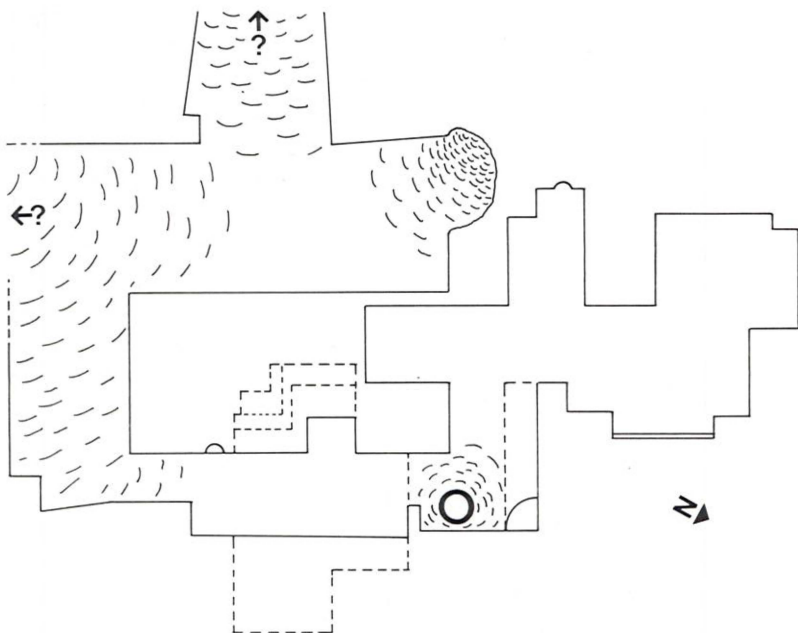
Omdat zich onder de schacht een uit humus- en dekgrond bestaande stortkegel heeft gevormd, die de schacht (nog) niet volledig opvult, kan men vrij gemakkelijk de groeve betreden. De eerste aanblik

wekt verbazing: daar, waar de groeve niet door inspoeling of opvulling van aarde of losse mergel opgehoogd is, blijkt er een ganghoogte te zijn van maar liefst 6.80 m! Gezien de geringe dikte van het plafond zou men verwachten in deze groeve slechts kruipgangen aan te treffen. Doch de groeve is ontgonnen in de bouwsteenlaag van het Mc, tussen de horizonten van Caestert en Laumont. Gezien de goede kwaliteit van deze laag heeft men daarom de maximale dikte van dit pakket willen ontginnen. Een onderzoek naar de graafrichting toont aan dat de schacht niet de oorspronkelijke toegang tot de groeve is geweest. Deze heeft elders gelegen, maar van binnen uit is deze ingang niet meer terug te vinden: daar, waar de gangen zouden moeten doorlopen, zijn ze versperd door mergelpuin dat daar gedeponeerd is ter opvulling van de gangen. Of dit puin (geheel of gedeeltelijk) afkomstig is van de aanleg van het Albertkanaal (1933) of van het fort Eben-Emael (1938) is mij niet bekend. Zou dit mergelpuin van een van deze bouwwerken afkomstig zijn, dan betekent dit dat men toen uiteraard op de hoogte is geweest van het bestaan van de groeve en dat men heeft geprobeerd deze door middel van opvulling te laten verdwijnen. Het is wel een merkwaardig feit dat

de personen die de bouw en de geschiedenis van het fort en zijn omgeving bestuderen niet op de hoogte zijn van het bestaan van de groeve. Toch is de groeve deze eeuw nog in gebruik geweest door een champignonkweker. Waar de groevewand het hoogst is, is de onderkant ingesmeerd met het blauwe "ontsmettingsmiddel" dat een tijdlang door kwekers gebruikt werd. Omdat van gemeentewege geen registratie over champignonkwekers bestaat, is het moeilijk te achterhalen wie en gedurende welke periode hier champignons gekweekt heeft. Men kan slechts over een afstand van een tiental meters over het mergelpuin kruipen. Daarna reikt dit nagenoeg tot aan het plafond. Vermoedelijk loopt de groeve nog tientallen meters door. Bovengronds zijn enkele instortingsdolines zichtbaar. Bovendien is er nog een klein overgebleven gedeelte van de onderaardse groeve zichtbaar. Voor de beschrijving hiervan, zie verder.

Plattegrond groeve
Hennebille N.N.
Eben-Emael
Tekening:
Ton Breuls 1983

De ouderdom is moeilijk vast te stellen. Het enig jaartal van betekenis is 1886. Ook is er een ingekraste tekening van een schoen. Het model is onmiskenbaar 17e eeuws. De hak, de strik boven op de wreef en de stompe punt van de schoen waren kenmerkend voor de periode waarin Lodewijk XIV, de Zonnekoning, regeerde. Als deze ingekraste schoen gelezen kan worden als een jaartal, dan kan men hier een jaartal tussen 1650 en 1750 aflezen.

Er zijn in vroeger tijden periodes geweest waarin de groeve als veestalling en/of bewoning is gebruikt. Het is duidelijk te zien dat in een zijgang zowel in de linker- als rechterwand twee gaten zijn gemaakt. Twee palen die in deze gaten moesten vallen vormden een afscheiding. Tevens is een soort nis uitgehakt, die mogelijk als voerbak gediend heeft. Dit soort nissen is in de groeve op diverse plaatsen en op verschillende hoogten aangebracht. Zouden ze inderdaad als voerbak gediend hebben, dan is dat gebeurd vóóordat het huidige vloeroppervlak bereikt was. De breedte van deze nissen is ongeveer 1 meter. Verder zijn er in de wanden op ongelijke hoogte diverse vierkante gaten zichtbaar. Dit kunnen lampnisjes zijn geweest, maar aangezien er geen roetsporen zichtbaar zijn, blijft ook dit gissen.

Het zal u opgevallen zijn, dat de groeve haar ge-
heimen niet zo maar prijs geeft.

De naam Hennebille is overigens ontleend aan een
oude kaart uit het begin van de vorige eeuw,
waarop deze heuvel zo vermeld staat. Later is
deze naam verdrongen door "het fòrt van Emael".
Bij een vorig bezoek, tijdens de winter van 1981-
82 hing er één vleermuis, die ik toen niet gede-
termineerd heb. Er zitten vrij veel naaktslakken
en insekten, waaronder de zogenaamde grottenvlieg.

Zoals reeds hierboven vermeld werd, is nog een
overgebleven deel van de groeve zichtbaar. Dit
bevindt zich ongeveer 25 meter ten zuiden van de
schacht. Gezien de ligging maakt het deel uit van
de groeve Hennebille.

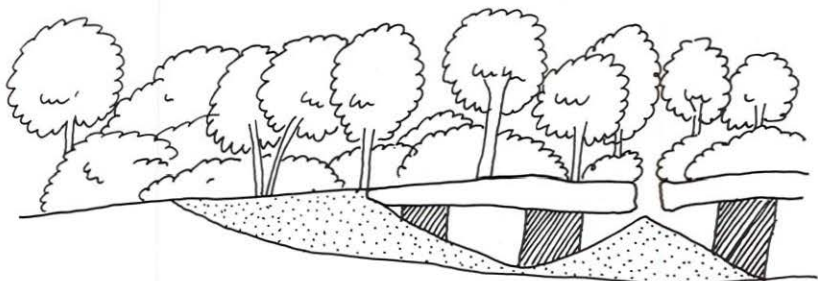
Onder invloed van de buitenlucht is hier de kalk-
steen zodanig verweerd dat het plafond gewelfd is.
De hoogte is slechts 1.50 m.

Een sterk verweerd jaartal is vermoedelijk 1871.
Verder is de afbeelding van een soort vakwerkhuis
in de muur ingekrast evenals een horizontaal tel-
raam van maar liefst 36 strepen, die 4,5 cm lang
zijn. De breedte van het hele telraam is 38 cm.
Aan één kant van het plafond is de gang ontgonnen
met een verkanting onder een hoek van 45°. De
totale lengte van de verkanting is 55 cm en ze
overkapt een afstand van 40 cm.

Verder zuidwaarts, op een afstand van ongeveer
60 meter van de toegangsschacht tot de eerst be-
schreven groeve, zijn er enkele doline-achtige
instortingskraters te zien die ongetwijfeld in
relatie met de totale groeve staan of hebben ge-
staan.

Naspeuringen bovengronds geven geen enkele verwij-
zing naar de voormalige toegang tot de groeve.
Men moet echter niet uit het oog verliezen dat,
gezien de lichte hellingshoek in het terrein en
gezien de ongekend geringe plafonddikte, de ingang
niet een verticale toegang (bijna als gewoonlijk)

in een nagenoeg verticale wand is geweest; evenmin kan men spreken van een verticale toegangsschacht die op een bepaalde diepte overging in horizontale gangen. Volgens mij is het een soort gat geweest dat, gezien de eerder genoemde plafonddikte, nauwelijks manhoog diep was en dat direkt overging in een horizontale gang. (zie tekening)

Wat betreft de eigenlijke ligging van de groeve is er nog een opmerkelijk feit. Ten zuid-zuid-oosten van de eerstgenoemde schacht, op een afstand van ongeveer 30 meter, gaat de lichte helling over in een soort steile heuveltop die beduidend hoger ligt dan het niveau waarop de groeve ontgonnen is. Nu is het merkwaardig dat zich boven op deze heuvel een vierkant gat bevindt van 50 cm in het vierkant en nauwelijks 40 cm diep. Kennelijk is dit gat opgevuld. Op het eerste gezicht is dit niets buitengewoons, ware het niet dat dit gat bijzonder nauwgezet is afgerasterd met prikkeldraad en stokken, alsof het gevaar zou bestaan dat men erin zou kunnen vallen. Het is evenals de rest van de omgeving van de groeve, ver verwijderd van de boven- en ondergrondse bebouwing van het fort en als zodanig ook niet bekend bij kenners van het fort. Mogelijk is dit een luchtschachtje geweest.

Al het bovengenoemde is het povere resultaat van het tot nu toe verrichte speurwerk. Voor velen is het misschien niet zo sensationeel maar mijns inziens is het door de grote onbekendheid toch de moeite waard. Bij verdere ontdekkingen zal ik hiervan verslag doen.

Voor de tip over het bestaan van deze groeve rest mij nog dank aan de Maastrichtse bergloper Ludy Claessens, die de groeve in 1976 ontdekt heeft.

In 1982 trof ik in het archief van de voormalige gemeente Gronsveld een drietal merkwaardige notities aan. Het waren niet-geclassificeerde stukken die los in een archiefmap lagen. Bij het destijds ordenen van het archief had men er kennelijk geen raad mee geweten. De drie reepjes papier, die bij gebrek aan een nietmachine nog keurig met een touwtje waren samengebonden, bleken echter meer informatie te bevatten dan de archivaris had kunnen vermoeden.

1813 Den 12 junius
Ick Adam Schrij-
meekers heb 16 $\frac{1}{2}$
maets blockken uijt
kaele Berchsken
gehaeld toehoorende
aan Willem Windmans
tot Reperratie van
den dorpput.

1813. Den 12 junius.
Ick Adam Schrijmeekers heb 16 $\frac{1}{2}$ maets
Blockken uijt Kaele Berchsken gehaeld, toehoorende
aan Willem Windmans tot Reperratie van
den dorpput.

a 12 Saels bloc
fait 9-15-0

16 $\frac{1}{2}$
12
32
16
192
3
195-9-15-0

De notities waren duidelijk. In het begin van de vorige eeuw werd voor het herstel van de uit mergelsteen opgetrokken waterput te Eckelrade bouw materiaal geleverd. Het bouw materiaal bestond uit "Sa(e)velblockken". De benaming duidde op (mergel)blokken uit het Savelsbosch. Aangezien niemand van de plaatselijke bevolking het "Kaele Berchsken" kende, vestigde ik mijn hoop op informatie over de schrijvers "Willem Wintmans" en "Adam Schrijmeekers".

Uit het doopregister van de parochie St. Martinus

te Gronsveld bleek dat er slechts één familie Wintmans destijds in Gronsveld had gewoond. Het betrof Guillielmi Wintmans die gehuwd was met Agnetis Prevoes. In het dagelijks leven heetten ze natuurlijk gewoon Willem Wintmans en Agnes Prevoes. In Gronsveld werden vijf kinderen (vier dochters en één zoon) geboren, waarvan het oudste in 1769 en het jongste in 1781. De zoon die gedoopt werd op 21 november 1772 heette Joannes Petrus. Zijn vader Willem moest derhalve wel degene zijn die de mergelblokken had verkocht.

Het opsporen van de blokbreker Adam Schrijmeekers was minder eenvoudig. In tegenstelling tot Wintmans bleek dat er veel families met een dergelijke naam in Gronsveld hadden gewoond. Bovendien was het bij zo'n achternaam twijfelachtig of de vermelde spelling wel correct was. Het doopregister bevatte bijvoorbeeld Schrijnemakers, Schrijnemaekers, Schrijnemackers, Schrijnemaeckers, Schrijnemeekers, Schrijnemeekers en Schrijnemeekers. De voornaam van de genoemde blokbreker bleek gelukkig meer zekerheid te bieden.

Op 29 oktober 1720 werd ene Christina als filia legitima (wettige dochter) van Michaelis Schrinemaekers en Maria Moors in het register bijgeschreven. In 1722 werd hun eerste zoon Hubertus geboren. Tegelijkertijd veranderde de naam van zijn vader in Schrijnemaekers. De tweede zoon werd Stephanus gedoopt (1724). Vermoedelijk stierf de eerste zoon spoedig want de derde zoon heette wederom Hubertus (1726). De naam van de vierde zoon luidde Michael (1728) en nummer vijf werd Petrus gedoopt (1730). De achternaam veranderde in Schrijnemaekers. Toen dochter Catharina Amilia werd bijgeschreven (1731) kreeg haar vader weer de naam Schrijnemaekers. De zesde zoon Nicolaus (1733) en de zevende zoon Joannes Mathias (1735) ontvingen dezelfde achternaam. Het duurde niet lang want hun derde dochter Aleijdis (1738) deed de naam wijzigen in Schrijnemakers. Tot slot werd op 29 januari 1744 Adamus als filius legitimus door de pastoor genoteerd als achtste zoon van, het kon niet uit-

blijven, de familie Schrijnemaekers. Aangezien de naam Adamus slechts éénmalig voorkwam in het doopregister, kon worden aangenomen dat het hier de latere blokbreker betrof. Het lag voor de hand dat Adam jaren later zijn eigen achternaam ook niet correct wist te schrijven.

Toch bleven er een aantal vragen over. Waarom kwam de familienaam Wintmans slechts éénmalig in het register voor? Waar verbleef Adamus Schrijnemaekers op oudere leeftijd? Als beide beschreven heren inderdaad degenen waren van de aangetroffen notities over de waterput, waarom waren zij dan op zo'n hoge leeftijd nog met mergelwinning bezig? Wanneer we ervan uitgaan dat Willem Wintmans op z'n vijftienvigste voor het eerst vader werd, waren beide heren 69 jaar oud toen ze in 1813 de blokken voor de put leverden. Was dit ongeloofwaardig? Nee, misschien werden in Gronsveld en omgeving rond 1800 al vrijwel nergens meer mergelblokken gezaagd en waren zij nog twee oudjes die het vak verstonden. Bovendien werd het bouwen of herstellen van een waterput ook als specialiteit gezien.

De enige mij bekende plaats nabij Gronsveld waar toendertijd nog kalksteenwinning plaatsvond was groeve "De Hel". Ik herinnerde me een wandopschrift in deze groeve van 1 februari 1823 ondertekend door, hoe kan het ook anders, een zekere "Maatieu Schrijnemaekers" uit "Gronsveld" en door nog twee blokbrekers. De enige als "Mathias" vermelde persoon in het doopregister was de jongste broer van Adamus, de in 1735 geboren Joannes Mathias. Het was echter niet meer aannemelijk dat hij in 1823 op 88-jarige leeftijd blokken stond te zagen in groeve "De Hel". Vermoedelijk betrof het hier een andere persoon met een gelijkkluidende naam die wel in Gronsveld woonde, maar niet daarvan afkomstig was. Opeens realiseerde ik me dat misschien wel hetzelfde zou kunnen gelden voor Willem en Adam. Toch bleef mijn vertrouwen in de twee oudjes voortbestaan. Voor het herstelwerk van de waterput kon immers best eens een beroep gedaan zijn op de oude wijzen van het dorp.

Tot zover het eerste deel van mijn bevindingen over het "Kaele Berchsken". Door het grote aantal persoonsnamen is het u misschien gaan duizelen. Het geeft een indruk hoeveel of hoe weinig valt af te leiden van oude namen in archieven en groeven. Voor mijzelf is het in ieder geval een stimulans geweest om verder op zoek te gaan naar de onbekende groeve het "Kaele Berchsken". De resultaten hiervan hoop ik in een volgend verhaal te kunnen mededelen.

Den 23 sten meert
1813 heeft Willem
Wintmans van
Gronsveld vijf en
twintig en Eenen
halven Saevel Blok
geleevert tot
Reparatie van den
Waterput van
Eckelraede, jeder
Block a 12 Strs
(rest onleesbaar).

Den 23ten meert 1813 heeft Willem Wintmans
van Gronsveld vijf en twintig en Eenen halven
Saevel Blok geleevert tot Reparatie van
den Waterput van Eckelraede,
jeder Block a 12 Strs

W. god

fact 18, 13
0, 28
— 18, 41 = 18, 48

fact der hant frems et geante
Dus C. L. H. M. J.

Door H. Hillegers

Inleiding en overzicht

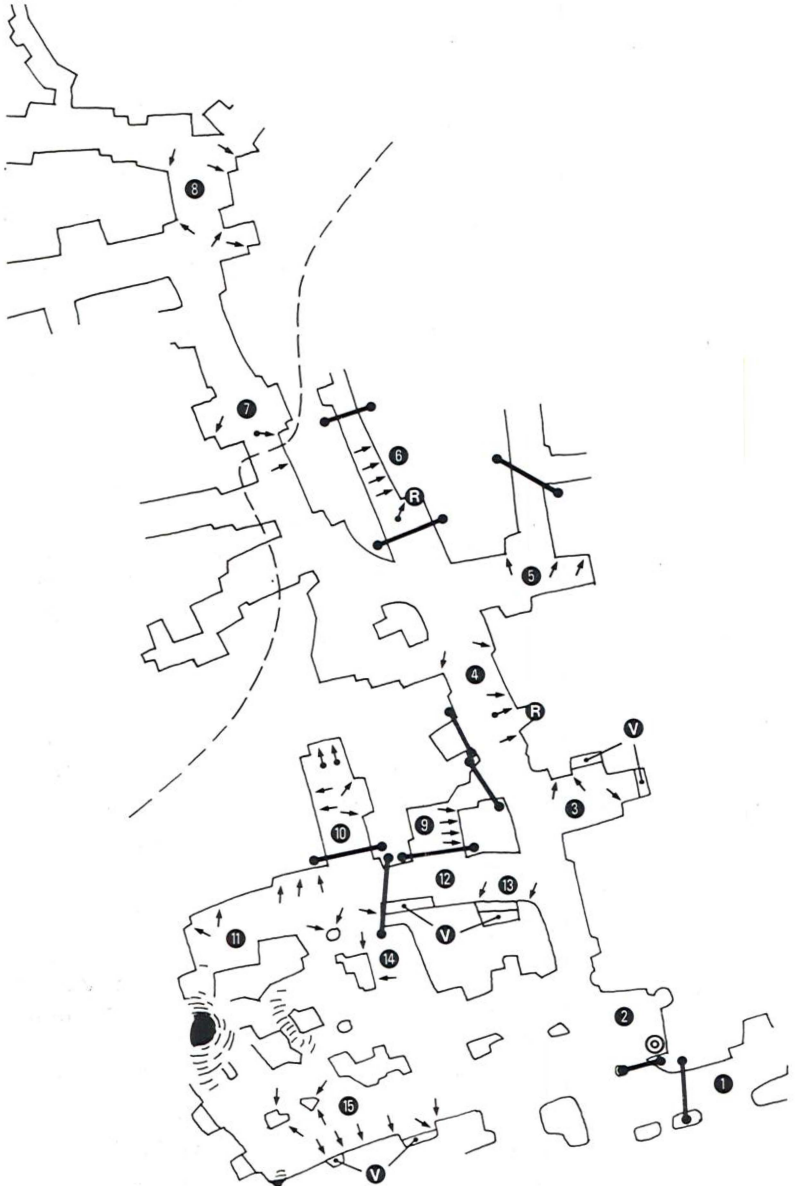
Over cultuur-historische aspecten van de door mensenhanden ontstane gangenstelsels (onderaardse kalksteengroeven) is tot op heden slechts weinig gepubliceerd: van de vele technieken van het "blokbreken", toegepast vanaf de Middeleeuwen tot op de dag van vandaag is er slechts één uitvoerig beschreven (Kleynen en Hillegers, 1978) en van de sociaal-economische omstandigheden waaronder de "blokbreker" zijn ambacht uitoefende is nauwelijks iets bekend (Diederer, 1981), hoewel er in iedere "blokberg" in het Mergelland -er zijn er bijna 200 (van Wijngaarden, 1976)- talrijke sporen van hun direkte of indirecte aanwezigheid te vinden zijn.

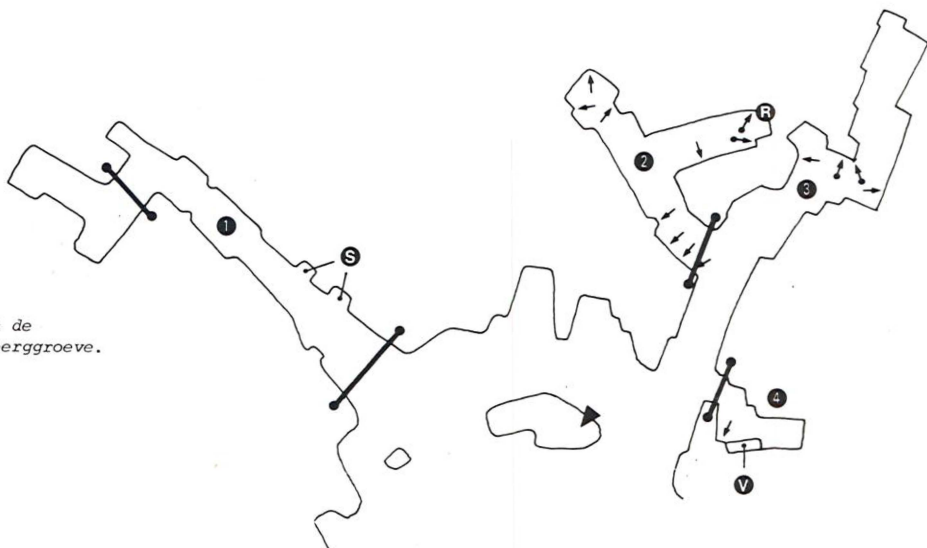
Hetzelfde geldt voor het "secundair" gebruik van de eenmaal aanwezige groeven, zoals bijvoorbeeld bewoning van de ingangen, die, hoewel zelfs op dit moment nog aantoonbaar in Bemelen, St. Antoniusbank, Gronsveld en St. Pieter, alleen beschreven zijn van Geulhem en Valkenburg (Hekker, 1970 en Lemmerling, 1979). Secundair gebruik als teelt-ruimte voor champignons was algemeen tussen 1930 en 1950 (Crijns z.j.), maar een totaal overzicht van deze vrijwel geheel verdwenen cultuur in het Mergelland ontbreekt. Alleen de teelt van de zeldzame groente Kardoen is uitvoerig beschreven door de Grood (1982).

Secundair gebruik als "schuilplaats" is overbekend aan mensen die de 2e wereldoorlog hebben meege-maakt en sinds de restauratie van het schuilkel-dertje in Geulhem dat uit de Franse tijd (rond 1800) dateert (Pluymaekers, 1981) is een groter publiek bekend geraakt met het verschijnsel "schuiling in gangenstelsels in het verre ver-leden"; echter de veestellingen die overal in de Zuid-Limburgse gangenstelsels in gebruik zijn geweest tijdens de schuilperioden zijn nauwelijks bekend.

Dit artikel betreft de eerste systematische beschrijving en interpretatie van veestallingselementen (onder andere voerbakken en halstergaten), stallingen als zodanig en stallingscomplexen nabij één nederzetting, met name Bemelen.

Kaart 1
Plattegrond van een
deel van de Cluys-
berg te Bemelen
met veestallingen.

Kaart 2
Deel van de
Winkelberggroeve.

Kaart 3
Deel van de
Nevencluyberg-
groeve.

- ← Halstergat (koe)
- ↔ Halstergat (paard)
- Afsluitbaar
- Ⓡ Ruif (voor paard)
- Ⓥ Voerbak
- Ⓢ Slaapnis
- Ⓞ Vuurplaats
- ▼ Oven

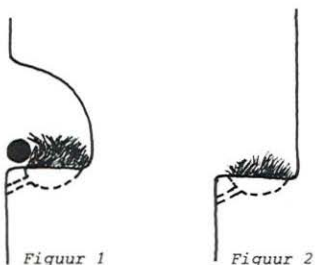
Sporen van veestallingen

Onder een veestalling wordt verstaan een ruimte in een gangenstelsel, speciaal voor dit doel door de veebezitter verbeterd of aangepast, zodanig dat er momenteel nog diverse sporen daarvan aanwezig zijn.

Een veestalling is herkenbaar aan diverse elementen zoals voerbakken, halstergaten, afsluitgaten, ophanggaten, opberggaten, lampnisjes en dergelijke.

Tot een complex van veestallingen behoort ook onder andere een waterput, een broodoven, slaapnissen en vuurplaatsen.

Voerbakken (of "kribben") zijn de meest opvallende elementen in de veestellingen. Zeer fraaie voorbeelden treffen we onder andere aan in de Cannerberg en het Noordelijk Gangenstelsel van de St. Pietersberg. De variatie aan vorm (konstruktie), lengte en hoogte is aanzienlijk: ze zijn direkt uit de zijwand van de gang gehakt (figuur 1) of zijn gevormd uit een bestaand voetstuk (figuur 2).

De lengte varieert van ongeveer 60 cm tot meer dan 10 meter. De hoogte, gemeten vanaf de vloer tot de bovenrand, ongeveer 35 cm (voerbak in stalling 1, Cluysberg kaart 1) tot ongeveer 1.20m (voerbak in stalling 4, Winckelberg kaart 2).

Bij langere exemplaren (2 meter of meer) zijn in de zijwanden ter hoogte van de voorrand gaten aangebracht, waarin een paal of plank (herkenbaar aan de vorm van het gat) geschoven kan worden die de voorrand beschermt en ophoogt. Tevens zijn perforaties aangebracht in de voorrand. Vergelijk figuur 1 en 2. (Stalling 13, Cluysberg kaart 1).

Kleine voerbakken (1.50 m of korter) liggen op een aanzienlijke hoogte (1-2 meter) en zijn voorzien van hoog gelegen stevige halstergaten.

Halstergaten

Dit zijn de weinig opvallende konstrukties die in talrijke gangenstelsels voorkomen, bestaande uit twee gaten (geboord of gekapt) die elkaar raken en de mogelijkheid bieden een touw aan de mergelwand vast te maken. Er zijn diverse typen te onderscheiden, afhankelijk van hun:

- Vorm

Glad geboord met een lepelboor -diameter plus-
minus 4cm- of grof gekapt of gebeiteld met houweel
of stootbeitel.

- Plaats

In een uitspringende hoek of in een vlakke wand,
vergelijk tekening 3, 4 en 5.

- Positie

Geïsoleerd of in serie

- Hoogte

Minimaal 20 cm, maximaal 2.50m vanaf het vloer-
niveau, maar meestal op kniehoogte, ook op borst-
hoogte, zelden hoger dan 2 meter.

Horizontale
doorsnede

Zij-aanzicht

Figuur 3

Figuur 4

Figuur 5

Het aantal halstergaten per gangenstelsel wisselt
sterk. Bijvoorbeeld rond Bemelen: Mettenberg 1,
Stroberg 4, Gasthuisdelgroeve 12, Cluysberg on-
geveer 50.

"Series" van halstergaten in blinde zijgangetjes
zijn normaal (vergelijk kaart 1).

Veel halstergaten zijn beschadigd, er zijn ook
"mislukte" en "niet afgemaakte" halstergaten
ontdekt.

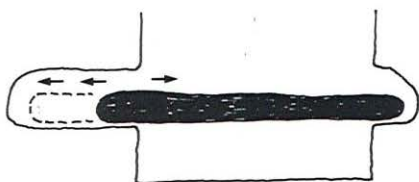
Afsluitgaten

Door de vaak sterke aantasting -meest als gevolg
van baldadigheid van bezoekers aan de wanden rond

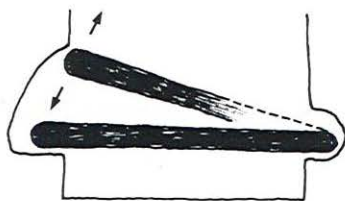
de ingangen, waar veestellingen meest voorkomen- (vergelijk kaart 1) vallen gaten in de zijwanden niet op. Maar hun betekenis in verband met veestellingen is onmiskenbaar wanneer er zich op de zijwanden (met voerbakken en/of halstergaten) één of meerdere series met elkaar korresponderende gaten (diameter van tien tot dertig cm) voordoen. Ze kunnen steun bieden aan horizontale, onder elkaar gelegen palen, die onderling verbonden kunnen worden tot een stevige afsluiting. Een dergelijk hekwerk, simpel en stevig, kan nog gezien worden in de Cannerberg.

Uit de aard der gaten zijn verschillende konstrukties afleidbaar:

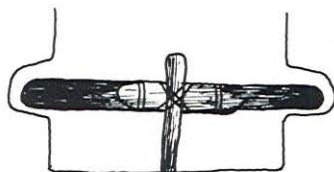
- Een horizontale inbreng van een afsluitpaal. Een der gaten is dan extra verdiept (vergelijk figuur 6) of palen zijn horizontaal verbonden en/of worden gesteund door een of meerdere in de vloer geslagen rondhouten (figuur 8 en 9).

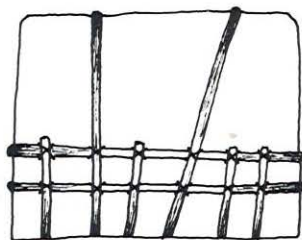
Figuur 6

Figuur 7

Figuur 8

Figuur 9

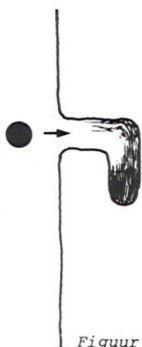
- Een schuine inbreng van de afsluitpaal, met "bajonetsluiting" aan één kant (figuur 10) die alleen op hoeken voorkomt of die voorzien is van een verticale sleuf, noodzakelijk voor een passende inbreng voor de afsluitpaal.

Dergelijke met elkaar korresponderende gaten in één, twee of hoogstens drie series komen voor tot borsthoogte in blinde zijgangen of gangdelen van de Winckel- en Cluysberg, maar ook elders. In dit verband moet nog gewezen worden op een tweetal andere afsluit"sporen" namelijk "rijen boorgaten en sleuven".

De eerstgenoemde zijn aangetroffen in de Cannerberg, het Noordelijk Gangenstelsel van de St. Pietersberg en de Cluysberg (kaart 1) en bestaan uit een vertikale serie van 4 tot 8 boorgaten, taps toelopend, glad, diameter gelijk, dit wil zeggen 4cm en 10-20cm diep. Men zou er een serie stokken kunnen insteken. In de Cannerberg heeft recentelijk een bezoeker er "vleermuisflat" bijgeschreven en inderdaad overwinteren vleermuizen vaak in deze gaatjes. (figuur 11).

Figuur 11

Figuur 10

Als tweede, afwijkend afsluit"spoor" komen sleuven in aanmerking, die ook met elkaar korresponderen. (Ze zijn mij slechts bekend van twee smalle gangetjes in de Cluysberg). In deze op ongeveer 2 meter van elkaar gelegen sleuven zouden planken of een aantal ronde, rechte paaltjes ingelaten kunnen worden.

Overige gaten

- Ophanggaten

In en rond veestellingen bevinden zich op diverse hoogten (Zelfs tot 2 meter vanaf de vloer) talrijke ondiepe (maximaal 20cm) taps toelopende boorgaten. Vaak lopen ze iets schuin naar beneden.

Ze zijn niet identiek met de zogenaamde stelling-gaten, die de blokbrekers gemaakt hebben.

- Opberggaten (hooizolder-gaten)

Op plusminus 2 meter boven stalling 13 van de Cluysberg (kaart 1) bevinden zich met elkaar korresponderende gaten. Op dezelfde hoogte is ter plaatse aan de achterwand een richel. Elders bevinden zich ook gaten, die alleen wat betreft hun hoogte met elkaar overeenkomen.

Dit is niet alleen het geval boven stallingen maar ook in de hoofdgangen in de direkte omgeving van de ingang. Deze horizontale gatenseries (onderlinge afstand plusminus 75 cm met een maximum van 3 tot 6 gaten) liggen zo hoog, dat er een kar onderdoor kan rijden.

Bakovens, waterputten en dergelijke

Hoewel niet direkt onderdelen van veestellingen, behoren bakovens, waterputten, vuurplaatsen, lampnissen en slaapplaatsen voor mensen tot het complex "schuilingen voor vee".

Bakovens zijn bekend van onder andere het Noorderlijk Gangenstelsel van de St. Pietersberg (hier van baksteen), van de Metten-, Winckel- en Nevencluysberg (hier direkt in de mergel uitgehakt). Waterputten in de direkte omgeving van veestellingen zijn bekend van onder andere het Noorderlijk Gangenstelsel van de St. Pietersberg en van de Nevencluysberg. De laatste bevond zich volgens Weltens (1950) in de moestuin van de kluizenaar (Hillegers, 1982).

Lampnisjes (voor olie- of "smout"lampjes) zijn herkenbaar aan hun plat grondvlak en schuin oplopende achterwand. Aan hun bovenkant zijn roetvlekken duidelijk herkenbaar. De grof uitgehakte nisjes in stalling 13 (kaart 1) dateren waarschijnlijk uit de periode waarin de stalling gebruikt werd. Nissen in de Winckelberg (kaart 2) zijn gekapt, zeer laag en ondiep; ze passen onmogelijk in het werk van de blokbreker.

Historische gegevens

- 1408 Maastricht wordt belegerd door de Luikenaren en het Kasteel van Bemelen wordt verwoest. (van Gils z.j.)
- 1568 Bedreiging van Maastricht door het Rebellenleger van Willem van Oranje. Dit leger trekt plunderend door Zuid-Limburg. (Jaspar, 1936)
- 1574 Tijdens de veldtocht van Lodewijk en Hendrik van Nassau langs Maastricht wordt in Bemelen zwaar gevochten. (van Gils z.j.)
- 1579 Maastricht wordt bezet door Parma; omwonende boeren vluchten onder andere naar de stad.
- 1619 Rond dit jaar worden de boeren "gemobiliseerd"; ze vormen schutterijen (onder andere in Gronsveld) en bouwen schansen (in gangenstelsels?)
- 1639 Na een beleg van twee maanden wordt Maastricht veroverd door Frederik Hendrik
- 1672 Maastricht wordt belegerd door Lodewijk XIV en ontzet door Willem III, maar opnieuw bedreigd en veroverd in 1673. Tijdens deze periode wordt het Kasteel van Valkenburg verwoest.
- 1688- "Negen-jarige" oorlog. Een hernieuwde oorlog
1697 tegen de Fransen; legers trekken langs Maastricht. (Jaspar, 1936)
- 1701- "Spaanse successieoorlog". Een deel van het
1714 leger lag in Scharn en Bemelen. (van Gils z.j.)
- 1740- "Oostenrijkse successieoorlog". Het geallieerde leger gaat in winterkwartier (onder andere in Bemelen) en plundert onder de boerenbevolking. (van Gils z.j.)
- 1794- "Franse Tijd". Tijdens de belegering van
1813 Maastricht hebben diverse Franse militairen de aanwezigheid van de boeren met hun vee in de St. Pietersberg schriftelijk gerappor-

teerd (Faujas St.Fond, 1802 en van Schaik, 1938). Uit deze periode dateren ook de schuilkerkjes, onder andere te Geulhem. (Pluymakers, 1981)

Historische gegevens

Historische gegevens betreffende de schuilingsperioden

Voor zover bekend is mergel als gezaagde bouwsteen pas op grote schaal in en rond Maastricht toegepast na plusminus 1200 (de Grood, van Nieuwenhoven, 1978). Uitgebreide gangenstelsels en de mogelijkheid tot secundair gebruik ervan als schuilplaats voor mens en dier kan dan ook pas vanaf die tijd verwacht worden. Uit schriftelijke bronnen is in elk geval vastgesteld dat er minstens gedurende drie perioden in onze geschiedenis boeren uit de naaste omgeving van Maastricht met have en goed toevlucht hebben gezocht in gangenstelsels. Dat was de periode tussen 1614 en 1631, toen de pastoor van Heer met zijn "kudde" de Heerderberg in vluchtte (Husson, 1941 geciteerd uit de kerkarchieven van Heer); verder tussen 1660 en 1676, toen een andere pastoor uit hetzelfde dorp hier toevlucht zocht (Goossen, 1922). Vlak na 1794 maken diverse Franse auteurs (onder andere Faujas St. Fond, 1802 en anderen, geciteerd door van Schaik, 1938) melding van de aanwezigheid van boeren met hun vee in de St. Pietersberg.

Het is waarschijnlijk -maar dat zou uit archiefonderzoek moeten blijken- dat boeren uit de Maas- en Geuldorpen veel vaker gebruik hebben gemaakt van deze voor de vijand onbekende schuilmogelijkheden. Zuid-Limburg -en in het bijzonder Maastricht als vestingstad van de eerste orde-, is diverse keren veroverd, bedreigd, heroverd, geplunderd en gebrandschat. De boeren rond Maastricht hebben enorm te lijden gehad van deze zich langzaam verplaatsende legers, die tijdens belegeringen zelfs maandenlang rond Maastricht bleven.

Het volgende korte, en zeker onvolledige, overzicht zou dit kunnen illustreren: elk genoemd jaar zou een schuilingsperiode kunnen zijn.

Gegevens betreffende de historie der gangenstelsels van de Bemelerberg

Uit historische bronnen is ons hieromtrent niets bekend, maar afgaande op de hier toegepaste en gevonden inscripties (onder andere jaartallen) kan toch wel het een en ander vastgesteld worden.

Alle ingangspartijen der stelsels kenmerken zich door dezelfde exploitatie-techniek. (Over de zogenaamde "biggel"-methode is een uitvoerige beschrijving in voorbereiding). Deze delen bestonden al rond 1700 en zijn vermoedelijk laat middeleeuws van oorsprong.

Het "nieuwe" stelsel van de Cluysberg (kaart 1) dateert, onder andere op grond van de hier aanwezige blokbrekers-inscripties en de techniek die tot in details overeenkomt met de Sibbermethode (Kleynen en Hillegers, 1978), vrijwel geheel uit de laatste helft van de 18e eeuw. Ook in dit deel zijn stallingen aangetroffen (stallingen 7 en 8 kaart 1). Vrijwel zeker zijn deze stallingen in de Franse Tijd (1794-1813) vervaardigd en gebruikt; de overige stallingen zijn toen ook gebruikt, maar zouden ook eerder gemaakt en gebruikt kunnen zijn.

Interpretatie der "sporen"

Interpretatie der elementen van een stalling

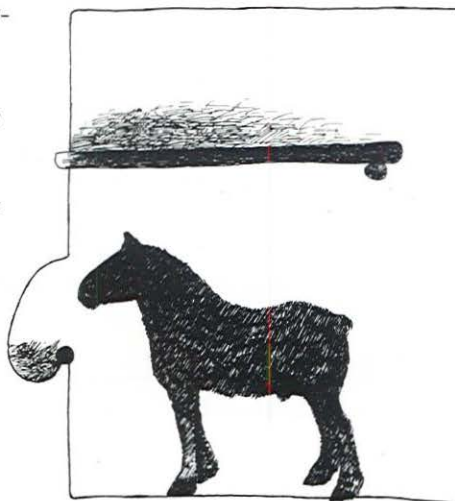
De voerbakken zijn in minstens twee groepen te verdelen: de lange, middelhoge en meest opvallende zijn ongetwijfeld voor koeien bedoeld; de korte en minder frequent voorkomende voor paarden. Slechts één zeer lage voerbak (stalling 13, Cluysberg) is waarschijnlijk voor schapen of geiten gemaakt.

De schapen van de dorpskudden hebben waarschijnlijk uit ruiven gegeten die geen sporen achterlieten; ook zijn nergens voerbakken die geschikt leken voor varkens aangetroffen. Mogelijk zijn voor deze dieren houten troggen gebruikt.

Sommige halstergaten sloten gangdelen af waardoor stallingen ontstonden die mogelijk vee van één eigenaar herbergden. Alleen koeien en paarden werden vastgebonden; jong of kleinvee kon vrij in de stalling rondlopen. Het ligt enigszins voor de hand om te veronderstellen dat de schapen van de dorpskudde tesamen werden gestald in één brede gang. Varkens zijn waarschijnlijk opgesloten in kleine nissen met een stevige, houten plankenschot als afsluiting. In dit verband zij opgemerkt dat Faujas St.Fond (1802) spreekt over "varkenschotten".

Voedsel voor dieren in de vorm van hooi, stro of klaver zou opgeslagen kunnen zijn op horizontale gelegen palen-series, die in de zogenaamde "opberggaten" steun vonden. Mogelijk fungeerden deze "hooizolders" ook als slaappleaats voor de eigenaar.

Stalling voor paarden. De hoog gelegen voerbak is in de achterwand uitgehakt en aan de voorzijde beschermd door een paal. Boven de stalling een hooi-depot. (Eventueel geschikt als slaappleaats voor mensen).

Knollen of ander stapelbaar voedsel zou achter vlechtwerk-omheiningen, die de zogenaamde boorgatrijen functioneel maken, opgeslagen kunnen zijn.

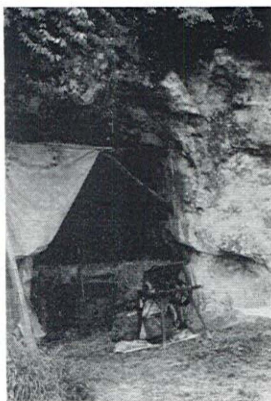
Geïsoleerd voorkomende boorgaten (op minstens 180cm hoogte)-de zogenaamde ophanggaten- zouden gebruikt kunnen zijn voor het ophangen van tassen of korven mondvoorraad. (Faujas spreekt over uien,

bonen en meel). Een korte stok in een gat fungeert dan als een spijker en de voorraad hangt buiten het bereik van het vee.

Een onlangs (1983) in Kanne (B) onder de Kooiberg gefotografeerde houtconstructie in een mergelgroeve.

Aan de hand van de gaten in de mergel kan een dergelijk systeem (hier een moerbalk met schoren) gereconstrueerd worden.

Foto's:
H. Hillegers

Van ovens, waterputten en vuurplaatsen is er slechts één per complex van stallingen noodzakelijk.

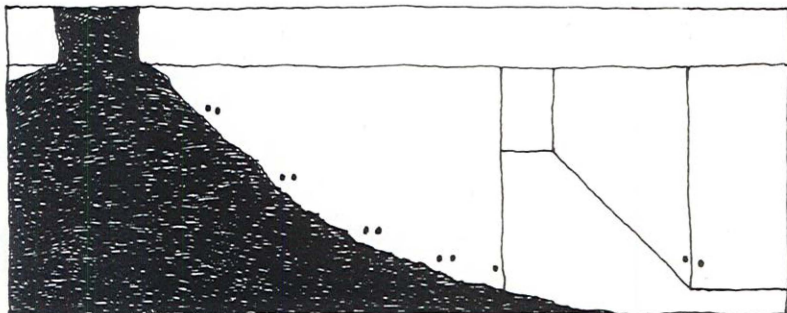
De zogenaamde slaapnissen van de Winckelberg -waarvan de letterlijke betekenis schuilwinkel (= schuilhoek) zou kunnen zijn- zouden als bedstee gefungeerd kunnen hebben.

Opvallend is dat het "oude stelsel" van de Cluysberg, waar instortingen en grondverzakkingen (door het leeglopen van "aardpijpen") hebben plaatsgevonden en het vloerniveau zich aanzienlijk wijzigde, de halstergaten-hoogte het gewijzigde vloerniveau volgt. (zie tekening).

Dit betekent dat deze halstergaten aangebracht zijn nadat de instorting plaatsvond.

Lengte doorsnede stalling Cluysberg (schematisch) Halstergaten gemaakt na de instorting.

Figuur 12

Interpretatie der stallingen

In dit overzicht van veestallingen in de Winckel-, Cluys- en Nevencluysberg groeven worden opmerkingen gemaakt over de diverse ruimten in deze stelsels die -met het nodige voorbehoud- als zodanig hebben gefunctioneerd.

Cluysberg:

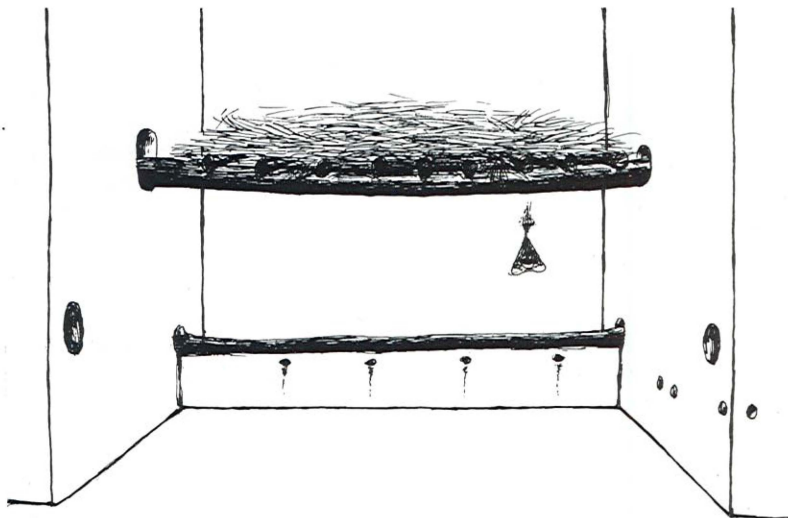
- stalling 1 Lijkt geschikt voor een kleine schapenkudde (afsluitgaten)
- stalling 2 Zeer waarschijnlijk de ruimte waar de mensen zich ophielden.
(onder andere op grond van vuurplaats, talrijke ophanggaten, boorgat-series)
- stalling 3 Voor 3 à 5 koeien (voerbakken afsluitbaar?)
- stalling 4 Voor 3 paarden geschikt (4 halstergaten, voerbakken en hooizolder; met nis voor varkens?)
- stalling 5 Voor 3 à 5 koeien en een paard (voerbak, halstergaten afsluitbaar)
- stalling 6 Voor minstens 5 koeien en een of twee paarden (voerbak voor paard; afsluitbaar; lampnissen)
- stalling 7 Voor 1 paard en 1 á 2 koeien.
- stalling 8 Voor 6 à 8 koeien.
- stalling 9 Voor 4 à 5 koeien. Tevens varkensnis.
- stalling 10 Voor 4 à 6 koeien, 2 paarden en "los vee". (afsluitbaar)
- stalling 11 Voor 7 à 10 koeien en kleinvee (?)
Mogelijk varkens. (halstergaten schuin oplopend figuur 12)
- stalling 12 Voor 5 à 7 koeien (voerbak; afsluitbaar)
- stalling 13 Voor 3 geiten (?) (lage voerbak; hooizolder; lampnissen; afsluitbaar)
- stalling 14 Voor 2 à 3 koeien.

stalling 15 Voor 10 koeien (afsluitbaar? hooizol-
der? 2 voerbakken)

Rekonstruktie stal-
ling 13.

Overzicht van een
schapen-of geiten-
stalling in de
Cluysberg te Bemel-
en. Centraal tegen
de achterwand een
lage voerbak, aan
de voorzijde be-
schermd door een in
de zijwanden gesto-
ken paal.

Boven de stalling
een depot voor hooi,
in de achterwand
een zwart geblakerd
nisje voor de olie-
lamp. Aan de voor-
zijde in de zij-
wanden, gaten voor
afsluiting van de
stalling en z.g.
halstergaten.

Winckelberg:

stalling 1 Geschikt voor schapenkudde van + 60-
100 dieren. (afsluitbare slaapnissen?)

stalling 2 Voor 7 à 10 koeien en 2 paarden.

stalling 3 Voor 2 à 4 koeien en 2 paarden.

Nevencluysberggroeve:

Geschikt voor 10 koeien of geiten.

Interpretatie van het stallingscomplex

Het totale veebestand in de laatste stallingsperi-
ode (hoogstwaarschijnlijk tijdens de verovering
van Maastricht in 1795) mag dan ruw geschat wor-
den op maximaal 80 koeien, 12 paarden, een scha-
penkudde van + 100 dieren en een onbekend aantal
geiten en varkens, verdeeld over minimaal 20
stallingen.

Omdat het complex over twee bakovens (voor brood),
vuurplaatsen en een waterput beschikte, is waar-
schijnlijk voorzien in een schuilperiode van ten
minste twee weken.

Hoewel veestellingen als schuilplaatsen uit woelige tijden in diverse Zuidlimburgse onderaardse kalksteengroeven vermeld zijn, is er nooit gedetailleerd onderzoek gedaan naar onder andere de omvang en de samenstelling van het gestalde vee, de omstandigheden waaronder stalling plaats vond en de tijd waarin zich dat afspeelde.

Dit artikel is een poging daartoe, beschrijft en interpreteert de nu nog aanwezige "sporen" die stallingen hebben achtergelaten in een viertal gangenstelsels van de Bemelerberg, momenteel een natuurreservaat en eigendom van de stichting "Limburgs Landschap". In totaal werden minstens 20 onderaardse veestellingen aangetroffen die een toevlucht boden aan ongeveer 80 koeien, 12 paarden, een grote schapenkudde en ander kleinvee. Hoogstwaarschijnlijk heeft de stalling plaats gevonden in de Franse Tijd (1794-1813), maar het is waarschijnlijk dat ook daarvóór bij herhaling gebruik is gemaakt van deze mogelijkheid. Dit geldt echter pas voor de late Middeleeuwen. Aangenomen mag worden, dat tijdens een schuilperiode het totale veebestand met hun eigenaren van de gemeente Bemelen een onderkomen hebben gevonden in de "berg".

Voor dit onderzoek zijn geen historische bronnen (bijvoorbeeld gemeentelijke of kerkelijke archieven) geraadpleegd, evenmin is er "graafwerk" verricht of zijn er intensieve vergelijkingen getroffen met andere schuilingscomplexen elders in het Mergelland. Uit deze gegevens zou wel meer informatie verkregen kunnen worden over een typisch Zuidlimburgse brok historie van het dagelijkse leven.

-
- Crijns, Th. A.J. z.j. (na '45)
De champignoncultuur in Zuid-Limburg, in het bijzonder in de St. Pietersberg te Maastricht.
Tijdschrift voor Economische Geographie.
(Overdruk in het bezit van Dhr. E. de Grood.)

 - Diedereren, J. 1981
De strafpijpen van de Sibbergroeve.
Natuurhistorisch Maandblad 70, p. 109-110.

 - Faujas St.Fond, b. 1802
Natuurlijke Historie van de St. Pietersberg bij Maastricht.
Amsterdam. (Herdruk Vijlen 1981)

 - Gils, J.W. 1966
De geschiedenis van Bemelen. Manuscript.

 - Goossen, W. 1922
Aanteekeningen van Egidius Rutten, pastoor van Heer 1660-1676. De Maasgouw p.33

 - Grood, E de. 1982
Verdere bijzonderheden over Kardoen Cynaria cardunculus L. in Nederland.
Natuurhistorisch Maandblad 71, p. 33-38

 - Hekker, R.C. 1970
Onderaardse bouwkunst in Zuid-Limburg in:
Opstellen voor H. de Waal.
Amsterdam-Leiden p. 68-89

 - Husson, A.M. 1941
De geschiedenis der gangenstelsels van de Heerderberg. Manuscript (Archief H.Hillegers)

 - Jaspar, E. 1968
Kint geer eur eige stad?
Maastricht, (3e druk)

 - Lemmerling, H.W.A. 1979
Volksleven en volkskultuur in en om het Mergelland
Deel 3. p. 40-49 Oirsbeek.

-
- Nieuwenhoven, P.J. (red), 1978
Ontdek het Mergelland. Hilversum

 - Pluymakers, L. (red), 1981
De katakomben van Geulhem. Valkenburg

 - Schaik, D.C. van. 1938
De St. Pietersberg. Maastricht

 - Welters, A. 1950
Kluizenaars in Limburg. Heerlen

 - Wijngaarden, A. van. 1967
De onderaardse kalksteengroeven van Zuid-Limburg.

 - Limburgs Verleden

Een wandeling over de Sint Pietersberg

Door John Hageman

duivelsgrot...

vergramd verstard en versteend gezicht
wat gaat-ging er vaak daar binnen om...

hels voorgeborchte duivels grot
huisden hier saters nimfen witte wieven...

sleutelgat voor het ontluikend berglopen
moed was vaak de beste sleutel...

jeugdigen van op een volgende generaties
betraden na jou vaak nooit meer grotten...

tevreden ogend in een nu nog vredig Jekerdal
zo veel gezien te hebben en te zwijgen weten...

enci-pijpen...

luchtpijpen...
tracheeën van een fabriek
vier geschaard
stram
in het gelid

vingers...
in triomf omhoog
duiden ze
overwinning
of
nederlaag

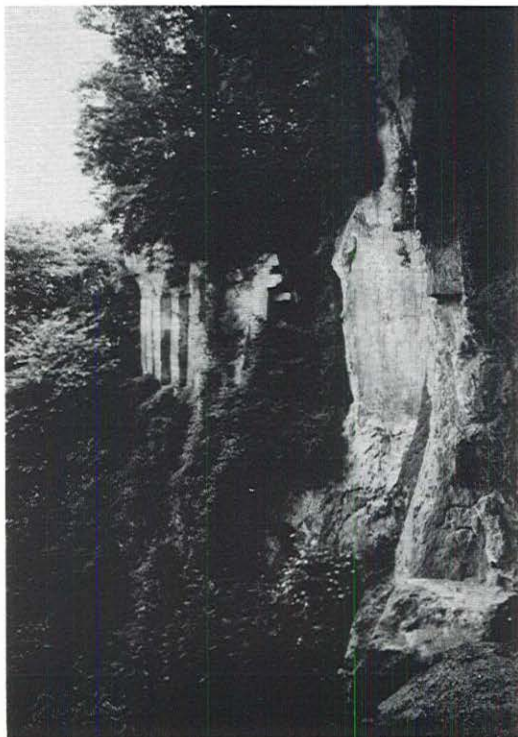
vruchtlichamen...
tergend langzaam
verteert mycelium
alle mergel

verloren vallei...

's zomers, ik
bezwete bezoeker
nader de ingangen
het donkere 'binnen'
waait een klamme kilte aan
mijn lichaam wordt betast
en huivert
mijn verlangen koelt

's winters, ik
bevroren bezoeker
door de koude omgeven
en bewoont
uit de 'diepte'
golft een warme adem aan
geborgenheid lijkt overal
het binnengaan een weldaad

Foto:
M.I.M.A. Wijnen

een oeroude eenheid
werd voorgoed doorbroken
een kloof een niets
met een kanaal gevuld
banden met het verleden
werden ruw verbroken
onuitwisbaar ingrijpen
voor profijt geduld

een dood stuk berg
en een waterweg geboren
de Sint Pietersberg
in tweeën gedeeld
het Luikse gewin moest
en zou Antwerpen behoren
eeuwige wonde
die zelfs tijd niet heelt

SOK Mededelingen
Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven

Bosquetplein 7, 6211 KJ Maastricht

Redactie:
Ton Breuls

Redaktiemedewerkers:
Simone Delnooz
Mieke van der Wurff

Vormgeving:
André Terlingen

Kopij zenden aan het redactie-adres.
De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud.
Overname mogelijk na schriftelijke toestemming
van de redactie.

Prijs:
Abonnees vijf gulden, losse verkoop zes gulden.

